

Andrzej Nowak, Konrad Rzemieniecki

Dział Rękopisów
Zakład Narodowy im. Ossolińskich

Ossolińskie archiwum Władysława Bartoszewskiego. Rękopisy

Spuścizna rękopiśmienna Władysława Bartoszewskiego przechowywana jest w Dziale Rękopisów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich i zajmuje ok. 42 m.b. Została wpisana do inwentarza w 2021 roku i oznaczona sygnaturami od 52/21 do 788/21. Całość spuścizny nie była wcześniej opracowana. Pomimo że pod względem formalnym zbiór ten jest bardzo zróżnicowany, a niektórych jego fragmentów nie można zakwalifikować do rękopisów, nie dokonano w nim selekcji ani brakowania (dotyczy to m.in. całych numerów czasopism i innych wydawnictw, kserokopii przypadkowych artykułów nieopatrzonych żadnymi uwagami). Część materiałów w poszczególnych tezkach znalazła się na zasadzie dość luźnych skojarzeń – tu podobnie jak wcześniej nie dokonano poważniejszych ingerencji i zachowano w całości układ nadany przez twórcę, zmieniając jedynie (zgodnie z ogólnym schematem opracowywania tego typu spuścizn) kolejność bloków tematycznych. W chwili przekazania archiwum do Działu Rękopisów w roku 2020 jego podział przedstawiał się następująco:

- teczki osobowe
- działalność Bartoszewskiego w układzie chronologicznym (lata 1940–2015)
- tematyka żydowska
- stosunki polsko-niemieckie
- działalność polityczna (ambasador, minister, senator)

- organizacje, rady, fundacje, uczelnie
- nagrody i dyplomy (il. 1)
- materiały prywatne
- Instytut Pamięci Narodowej
- Warszawa
- II wojna światowa
- *varia*
- prace magisterskie i inne prace pisane pod kierunkiem Bartoszewskiego.

W materiałach biograficznych największą, wyodrębnioną przez W. Bartoszewskiego częścią jego spuścizny jest ciąg teczek zawierający dokumentację jego działalności w układzie chronologicznym (lata 1944–2015), który mierzy ok. 11 m.b. Ta część spuścizny zawiera przede wszystkim wycinki prasowe, kopie artykułów (zdecydowana większość pochodzi z prasy polskiej i niemieckojęzycznej) i korespondencję, które oddają działalność Bartoszewskiego w danym roku. Znaleźć w niej można również artykuły, referaty, teksty przemówień, odręczne notatki i dokumentację towarzyszącą wydawaniu kolejnych książek W. Bartoszewskiego.

Ciąg rozpoczyna rok 1940, jednak pierwsze 9 lat reprezentuje tylko kilkanaście kserokopii dokumentów (m.in. Arbeitsamt Warschau z 1942 roku, Rady Głównej Opiekuńczej z 1944 roku, Polskiego Czerwonego Krzyża z 1949 roku, indeks Uniwersytetu Warszawskiego) oraz artykuły W. Bartoszewskiego z „Tygodnika Warszawskiego” i „Gazety Ludowej”.

Kolejnych pięć lat to przede wszystkim kopie papierów związanych z pobytom W. Bartoszewskiego w więzieniu (korespondencja Antoniny Bartoszewskiej z organami administracji państwowej, pisma W. Bartoszewskiego i dokumenty sądowe).

Od połowy lat pięćdziesiątych znacząco przybywa materiałów związanych z pracą publicystyczną i redakcyjną Bartoszewskiego, najpierw w tygodniku „Stolica”, a następnie w „Tygodniku Powszechnym” (korespondencja, materiały do artykułów i artykuły, wycinki prasowe).

W 1963 roku W. Bartoszewski zaproszony przez Instytut Yad Vashem podróżuje do Izraela. O wyjeździe informują odręczne notatki, artykuły prasowe, kopia świadectwa zasadzenia drzewka w Alei Sprawiedliwych (il. 2) (oryginał odnajdziemy w innej części archiwum), różne wspomnienia i relacje osób narodowości żydowskiej.

Od drugiej połowy lat sześćdziesiątych regularnie pojawia się korespondencja z ośrodkami naukowymi i organizacjami wyznaniowymi z terenu Niemiec. Z korespondencji można wnioskować o regularnych kontaktach Bartoszewskiego m.in. z Ludwi-Maximilians-Universität München,

Deutsches Institut für Geschichte der Nationalsozialistischen Zeit. Korespondencja, artykuły prasowe, wydawnictwa towarzyszące konferencjom to materiały ilustrujące wyjazdy Bartoszewskiego do Austrii (w latach 1965, 1966, 1968, 1969), do Niemiec (w latach 1965, 1966) i do Wielkiej Brytanii (w latach 1966, 1969).

Lata sześćdziesiąte to również korespondencja dotycząca pierwszej książki W. Bartoszewskiego napisanej wraz z Zofią Lewinówną pt. *Ten jest z ojczyzny mojej. Polacy z pomocą Żydom 1939–1945* (wydanej w 1967 roku w wydawnictwie Znak). Papiery dotyczące amerykańskiej edycji z 1970 roku odnajdziemy wśród teczek zawierających materiały warsztatowe do różnych publikacji W. Bartoszewskiego.

W grudniu 1969 roku W. Bartoszewski został powołany do zarządu Polskiego PEN Clubu (w latach 1972–1983 pełnił funkcję sekretarza generalnego, od 1995 roku wiceprezesa, od 2001 prezesa) i od tego momentu w kolejnych teczkach obecne są materiały dotyczące działalności w stowarzyszeniu (korespondencja, materiały konferencyjne).

1. Dyplom nadania Władysławowi Bartoszewskiemu Medalu Sprawiedliwego wśród Narodów Świata.

Fragment spuścizny z lat siedemdziesiątych to przede wszystkim dokumenty dotyczące pracy redakcyjnej W. Bartoszewskiego i materiały z pracy nad wydawanymi publikacjami (umowy wydawnicze, korespondencja), w tym książek: *Straceni na ulicach miasta. Egzekucje w Warszawie 16 X 1943 – 26 VII 1944*, *Warszawski pierścień śmierci 1939–1944*, *Palmiry. 1940–1941*, *1859 dni Warszawy*. Są tam też wycinki prasowe i artykuły, materiały dotyczące współpracy z Fundacją Kościuszkowską.

Sporadycznie pojawiają się skrypty audycji Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa. Mimo że kontakty z rozgłośnią W. Bartoszewski nawiązał jeszcze w 1963 roku, podczas podróży do Izraela, to pierwsze skrypty pochodzą z 1972 roku. Jest to jedyny rodzaj materiałów w tym ciągu dokumentujący współpracę z RWE.

Coraz częstsze podróże do Niemiec ilustrują materiały wspomnieniowe, korespondencja, zaproszenia, programy konferencji o bardzo różnym charakterze (np. Katholischer Deutscher Akademikertag in Münster czy Polnische Tage in Frankfurt am Main). W kilku przypadkach materiałom tym towarzyszą kilkustronicowe sprawozdania z wyjazdów składane Urzędowi do Spraw Wyznań.

W teczkach z roku 1977 znajdują się listy Zbigniewa Brzezińskiego i materiały dotyczące pobytu w Stanach Zjednoczonych, gdzie na zaproszenie

2. Świadectwo zasadzenia przez Władysława Bartoszewskiego drzewka w Alei Sprawiedliwych.

Departamentu Stanu W. Bartoszewski przebywał na przełomie października i listopada. Ślady tej podróży odnajdziemy również w zbiorze dotyczącym działalności publicznej.

Kolejny rok ilustrują materiały dotyczące pobytu Bartoszewskiego w Izraelu (wrzesień–październik 1978 roku), a ciąg dokumentów zamyka sprawozdanie dla Urzędu do Spraw Wyznań. Z tego samego roku pochodzą materiały związane z XX Zjazdem Związku Literatów Polskich (program, zaproszenia, komunikaty, spis uczestników, sprawozdanie). Z całego dziesięciolecia pochodzą biuletyny niemieckich agencji informacyjnych (najliczniej Katholische Nachrichten-Agentur, KNA), listy hierarchów kościelnych i różnych związków wyznaniowych.

Dekadę lat osiemdziesiątych otwiera zbiór dotyczący pobytu W. Bartoszewskiego w Londynie (maj–czerwiec 1980 roku), gdzie Profesor otrzymał członkostwo honorowe zrzeszenia pisarzy katolickich Catholic Writers Guild (korespondencja, artykuły prasowe), oraz materiały ze spotkania pisarzy polskich i szwedzkich w Sztokholmie (17–24 maja 1980 roku). W dokumentach z tego dziesięciolecia znajdują się również sprawozdania Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy.

Po raz pierwszy pojawiają się materiały z działalności Towarzystwa Kursów Naukowych (którego W. Bartoszewski był współzałożycielem w 1978 roku). Częściej napotkamy programy konferencji i spotkań PEN Clubu na terenie Niemiec. Jedna z teczek zawiera dość obszerną dokumentację dotyczącą wydania książki *Polskie państwo podziemne 1939–1945* (listy Instytutu Wydawniczego Związków Zawodowych, umowa, recenzja wydawnicza książki).

W całym dziesięcioleciu lat osiemdziesiątych obecne są zaproszenia, foldery, wycinki i artykuły prasowe samego W. Bartoszewskiego bądź też dotyczące jego działalności oraz materiały niemieckich agencji informacyjnych (w tym wiele z KNA).

Nieliczną grupę stanowią materiały dotyczące internowania W. Bartoszewskiego od 15 grudnia 1981 do 19 kwietnia 1982 roku (decyzja o internowaniu, nakaz zatrzymania, odwołania, kartki pocztowe adresowane do Jaworza oraz artykuły prasowe). W teźce znajdują się również wspomnienia Bronisława Geremka z okresu internowania dedykowane W. Bartoszewskiemu. Obszerniejsza dokumentacja z tego okresu to 7 teczek znajdujących się w innej części archiwum.

Ten fragment archiwum zawiera również dokumentację dotyczącą działalności PEN Clubu i rozwiązania jego zarządu w grudniu 1983 roku.

Od jesieni 1983 do lata 1984 roku Bartoszewski był profesorem wizytującym na Wydziale Nauk Społecznych Ludwig-Maximilians-Universität

in München. Dokumentują to umowy, zaświadczenia, korespondencja, zaproszenia, programy spotkań, a także maszynopisy różnych referatów Bartoszewskiego (m.in. *Die Medien in Osteuropa als Werkzeug der regierenden Parteien Internationale Rundfunksendungen*). Każdorazowy pobyt w Niemczech ilustrują artykuły i wywiady w prasie niemieckiej. Podobne materiały znajdziemy w teczkach z lat 1986–1990 kiedy to W. Bartoszewski wykładał gościnnie również na uniwersytetach w Eichstätt i Augsburgu.

W maju 1984 roku W. Bartoszewski został członkiem Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce. Z pobytu w USA pozostały programy i zaproszenia różnych organizacji (w tym United States Information Agency), wycinki prasowe, artykuły, a także list Stanisława Jordanowskiego o nadaniu członkostwa Instytutu.

W teczkach z drugiej połowy lat osiemdziesiątych (il. 3) znajdziemy różne materiały dokumentujące kolejne wyjazdy zagraniczne W. Bartoszewskiego, w tym dotyczące współpracy z telewizją *Zweites Deutsches Fernsehen* (ZDF) czy wydawnictwem *Deutscher Taschenbuch Verlag* (DTV; korespondencja z Wernerem Berthelem, maszynopisy wywiadów z W. Bartoszewskim i Stanisławem Lemem, referaty). W tym okresie wzrasta częstotliwość korespondencji W. Bartoszewskiego z niemieckimi instytucjami wyznaniowymi (w tym *Katholisches Bildungswerk Solingen* – KNA, *Kölnische Gesellschaft für Christlich-Jüdische Zusammenarbeit*, *PAX Christi*, *Katholischen Erwachsenenbildung Schweinfurt*).

W kolejnych teczkach (do końca lat osiemdziesiątych) znajduje się liczna korespondencja z *Geschwister-Scholl-Institut für Politikwissenschaft* in *Ludwig-Maximilians-Universität* (GSI) i niemieckim środowiskiem naukowym (m.in. Ottonem Roegelem, Reinardem Peterhoffem, Alfredem Schullerem, Heinzem Laufenem, Aloisem Mockiem, Reinhardem von Lowenichem, Franzem Schneiderem, Kurtem Sontheimerem, Johannesem Hampelem, Karlem Dedeciusem, Geroldem Schmiedbachem, Heinzem Duchhardtem).

Niemal w każdej teczce znajdziemy listy od różnych instytucji i organizacji działających na terenie Niemiec (m.in. *Konrad-Adenauer-Stiftung*, *Friedrich-Naumann-Stiftung für die Freiheit*, *Vereinigung ehemaliger Mitglieder des Abgeordnetenhauses von Berlin*, *Landeskomitee der Katholiken in Bayern*, *Berliner Presse Club*). Podobnie rzecz ma się w przypadku listów niemieckich wydawców (np. *Gesellschaft Katholischer Publizisten Deutschlands* – GKP, *Burg Verlag* czy *Herder Verlag*).

Nieliczne listy pochodzą z polskich instytucji naukowych i kulturalnych (m.in. *Muzeum Polskiego w Rapperswilu*, *Żydowskiego Instytutu Historycznego* czy *Polskiej Akademii Nauk*).

5 października 1986 roku we Frankfurcie nad Menem W. Bartoszewski otrzymał Nagrodę Pokojową Księgarzy Niemieckich (Friedenspreis des Deutschen Buchhandels). Świadczenia tego wydarzenia pojawiają się w kilku kolejnych teczkach (korespondencja, zaproszenia na wykłady w Katholische Universität Eichstätt, artykuły prasowe, wydawnictwa okolicznościowe), a sam dyplom nagrody znajduje się w części archiwum zawierającej dyplomy i nagrody.

W styczniu 1986 roku prezydent RP na uchodźstwie przyznał W. Bartoszewskiemu Krzyż Komandorski z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski. W jednej z teczek odnajdziemy kopię dyplomu do odznaczenia, korespondencję i artykuły dotyczące tego wydarzenia. Sam dyplom, podobnie jak wspomniany wcześniej, znajduje się w zbiorze dyplomów i nagród.

Teczki z pierwszej połowy lat dziewięćdziesiątych ilustrują w większości nowy okres w życiu W. Bartoszewskiego – od września 1990 do marca 1995 roku pełnił funkcję ambasadora RP w Wiedniu. W tej części spuścizny najliczniej reprezentowana jest korespondencja, w której pojawiają się listy niemieckich i austriackich polityków, dyplomatów, urzędników państwowych (m.in. Franza Vranitzkiego, Alfreda Dreggera, Aloisa Glucka, Hansa Georga Kocha, Ottona Schily'ego, Theo Waigela), listy dyplomatów i urzędników polskiego MSZ (Andrzeja Ananicza, Marka Jędrysa, Krzysztofa Skubiszewskiego, Jerzego Sułka, Mariana Bizana, Władysława

3. Zofia i Władysław Bartoszewscy, 5 października 1986.

Klaczyńskiego). Podobne materiały znajdują się w części archiwum za-tytułowanej *Działalność publiczna* (m.in. kontakty z Polskim Komitetem UNESCO czy kontakty z Nuncjaturą Apostolską w Austrii). Z kolei sam akt powołania i odwołania odnajdziemy wśród dyplomów i nagród.

Następne w kolejności są artykuły W. Bartoszewskiego i dotyczące jego działalności, a także zaproszenia, programy konferencji i seminariów wraz z tekstami wygłoszonych referatów (m.in. *Die Medienpolitik und Meinungsbildung in den nicht demokratischen Systemen des 20. Jahrhunderts in Europa*; *Der Polnische Oktober 1956: Ursachen – Verlauf – Folgen*; *Die Selbstdarstellung der Politik der Ostblock-staaten, Europäisches Bürgerbewusstsein als Aufgabe von Unterricht und Erziehung*). W wielu teczkach znajdują się korespondencja i notatki dotyczące książek W. Bartoszewskiego.

Fragment archiwum z lat dziewięćdziesiątych uzupełniają teczki ilustrujące następujące wydarzenia:

- pierwsze wolne wybory w Polsce 27 października 1991 roku (m.in. artykuły prasowe, uchwała Państwowej Komisji Wyborczej z 5 września 1991 roku, ordynacja wyborcza do Sejmu RP, zarządzenie nr 10/1991 Ministra Spraw Zagranicznych);
- 70. urodziny W. Bartoszewskiego (listy i kartki z życzeniami, artykuły prasowe);
- Europejskie Forum w Alpbach w 1993 roku (programy, referaty i notatki);
- materiały dot. wizyty W. Bartoszewskiego w Australii (marzec 1993 roku);
- nagroda Romano Guardini Preis der Katholischen Akademie in Bayern, Monachium 1995 (fotografie, korespondencja, różne teksty dotyczące przyznania nagrody);

Ciąg opisujący działalność Bartoszewskiego w układzie chronologicznym zamyka ok. 100 teczek dokumentujących ostatnie 15 lat jego życia. To przede wszystkim korespondencja, różne artykuły prasowe, w tym artykuły W. Bartoszewskiego, przemówienia, referaty, odręczne notatki.

W teczkach znajduje się dużo materiałów z okresu sprawowania przez W. Bartoszewskiego funkcji Ministra Spraw Zagranicznych w rządzie Jerzego Buzka od czerwca 2000 do października 2001 roku (korespondencja, programy wizyt zagranicznych, zaproszenia, wizytówki, notatki informacyjne MSZ, nieliczne fotografie).

Cyklicznie w ciągu występują teczki zawierające materiały dotyczące doktoratów honoris causa przyznanych przez różne polskie uczelnie (korespondencja, zaproszenia, artykuły prasowe), nadania honorowego obywatelstwa przez różne miasta w Polsce, a także materiały towarzyszące

nagrodom i odznaczeniom (w tym kopie dyplomów znajdujących się w zespolone odznaczeń i nagród).

Spuścizna zawiera również kopie materiałów Instytutu Pamięci Narodowej sporządzonych przez służby bezpieczeństwa PRL i NRD. Ciekawym egzemplarzem w tej kategorii są notatki Departamentu III MSW dotyczące kontaktów W. Bartoszewskiego z Rozgłośnią Polską Radia Wolna Europa.

Kolejna wyodrębniona przez W. Bartoszewskiego grupa materiałów to jednostki zawierające dyplomy, dokumentację odznaczeń i nagród. Teczki te mają swoje odpowiedniki w części archiwum omówionej wyżej, a otwierają je materiały dotyczące doktoratów honoris causa nadanych W. Bartoszewskiemu przez uniwersytety w Polsce i za granicą (m.in. w Warszawie, Wrocławiu, Hajfie, Marburgu, Polski Uniwersytet na Obczyźnie, Baltimore Hebrew College). Obok samych dyplomów odnajdujemy m.in. listy gratulacyjne, zaproszenia, artykuły. Podobne materiały mieszczą się wśród dyplomów i aktów powołania na stanowiska państwowe (m.in. ambasadora RP w Austrii, ministra spraw zagranicznych, członka Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, członka Kapituły Orderu Orła Białego, sekretarza stanu w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów), a także dyplomów potwierdzających członkostwo honorowe i rzeczywiste różnych komitetów i organizacji (Polskiej Akademii Umiejętności, Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej, Stowarzyszenia Autorów ZAiKS, Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce).

W tej części archiwum najliczniej reprezentowane są dyplomy do nagród i odznaczeń, w tym również przyznanych w Niemczech, Austrii i Izraelu (jak m.in. dyplom Złotej Odznaki Honorowej Księgarzy Polskich, dyplomy Nagrody „Polityki”, Austriacki Krzyż Honorowy za Naukę i Sztukę I Klasy, dyplom Złotego Odznaczenia za Zasługi dla Republiki Austrii, dyplom Mitteleuropa-Preis, dyplom Medalu za Szczególne Zasługi dla Bawarii w Zjednoczonej Europie, dyplom uznania Instytutu Yad Vashem, dyplom Orderu Św. Grzegorza). Część dyplomów potwierdza członkostwo w różnych komitetach honorowych (m.in. dyplom tytułu honorowego Kustosza Pamięci Narodowej 2004, dyplom członkostwa honorowego ZAiKS 2002, dyplom Heinrich-Brauns-Preis 1996).

Uwzględniając kryterium objętości, materiały poświęcone problematyce żydowskiej to jeden z najobszerniejszych wyodrębnionych tematycznie zbiorów omawianej spuścizny. Wśród nich są materiały poświęcone stosunkom polsko-żydowskim (m.in. relacje dotyczące pomocy Żydom, informacje o Żegocie, korespondencja, liczny zbiór wystąpień i artykułów W. Bartoszewskiego, w tym maszynopisy książki opisującej działalność zakonów pomagających w ukrywaniu Żydów w czasie wojny pt. *Krew przelana nas*

brata). Obok tego równolegle występują materiały dotyczące historii Żydów polskich (m.in. informacje na temat getta warszawskiego).

W tym ciągu tematycznym znajdziemy również teczkę z materiałami dotyczącymi Muzeum Historii Żydów Polskich i przekazania do niego archiwum Leona Feinera, a także unikatowy zbiór nazywany „Archiwum Felicji”. Jest to 187 karteczek – pokwitowań odbioru pieniędzy, które Rada Pomocy Żydom „Żegota” przekazywała Żydom ukrywającym się na terenie Warszawy. „Felicja” to kryptonim, imię żony, którym nazwał akcję wspierania ukrywających się Żydów jej inicjator – Maurycy Herling-Grudziński.

Kolejnym wydzielonym fragmentem archiwum jest zbiór określony jako „papiery osobiste”. Wbrew nazwie nie jest on ograniczony do dokumentacji, którą zwykło się określać osobistą, ale składa się również z wielu teczek zawierających materiały o różnej tematyce, często rozproszonej po różnych działach archiwum.

Obszerny i jednorodny tematycznie jest zgromadzony w kilkunastu teczkach zbiór kalendarzy osobistych i służbowych Bartoszewskiego z różnych okresów jego życia oraz działalności zawodowej i politycznej. Kolejnych kilka teczek mieści korespondencję Bartoszewskiego z różnymi osobami i instytucjami. Pod względem ilości zachowanej poczty wyróżnia się zbiór listów od Władysława Teofila Bartoszewskiego oraz korespondencja z wydawnictwem Iskry dotycząca publikacji książek *Dni walczącej stolicy. Kronika powstania warszawskiego*, *Organizacja Małego Sabotażu „Wawer” w Warszawie* oraz *Zagłada i walka Żydów w Polsce*. Odrębną grupę korespondencji stanowią liczne listy gratulacyjne nadsyłane do W. Bartoszewskiego z okazji jego kolejnych urodzin, ze względu na swoją objętość wyodrębnione w osobnych teczkach przeznaczonych na kolejne jubileusze, począwszy od 85. urodzin w 2007 roku.

W „papierach osobistych” znajdujemy również obszerną kolekcję legitymacji pracowniczych i członkowskich oraz przepustek m.in. RSW „Prasa”, redakcji „Stolicy”, „Tygodnika Powszechnego” (il. 4), Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich, Stowarzyszenia ZAİKS, Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce, Związku Literatów Polskich, Stowarzyszenia Pisarzy Polskich, legitymację senatorską oraz ministra spraw zagranicznych.

Poza korespondencją, kalendarzami i legitymacjami najistotniejszym zasobem tej części archiwum są materiały biograficzne i materiały związane z działalnością prywatną, zawodową i publiczną W. Bartoszewskiego oraz obszerny zbiór fotografii, zarówno prywatnych, jak i tych dokumentujących działalność zawodową i publiczną. Składają się na nie materiały biograficzne prasowe (wywiady z W. Bartoszewskim, jak i teksty dotyczące jego osoby)

oraz życiorysy i noty biograficzne, głównie z lat dziewięćdziesiątych, m.in. związane z objęciem stanowiska ambasadora RP w Wiedniu i ministra spraw zagranicznych. Jest tu również pochodząca z lat czterdziestych i pięćdziesiątych dokumentacja związana z uwięzieniem przez komunistyczne służby bezpieczeństwa, rehabilitacją oraz późniejszym odszkodowaniem za niesłuszne wyroki skazujące i więzienie, a także dość obszerna dokumentacja dotycząca internowania w Jaworzu w latach 1981–1982.

Kolejnymi materiałami, o których należy wspomnieć, są te dotyczące pracy w Zarządzie Głównym Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, pracy dydaktycznej na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w latach 1973–1985, pracy dydaktycznej na Uniwersytetach w Bawarii w latach osiemdziesiątych (w Monachium, Eichstätt i Augsburgu), dokumenty z prywatnych i służbowych podróży zagranicznych, materiały dotyczące pełnienia funkcji państwowych ambasadora RP w Wiedniu, sekretarza stanu w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów i Pełnomocnika Prezesa Rady Ministrów do Spraw Dialogu Międzynarodowego, przewodniczącego Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, których fragmenty znajdują się również w dziale poświęconym działalności politycznej. Z pełnionymi funkcjami częściowo związane są liczne teksty wystąpień, wywiadów, artykułów, przemówień napisanych przez samego W. Bartoszewskiego i jemu poświęconych, mów, które wygłaszał jako minister lub przedstawiciel innej instytucji państwowej.

Innym rodzajem dokumentów zgromadzonych w tym dziale są różne materiały warsztatowe dotyczące ksiązek autorstwa W. Bartoszewskiego oraz zbiory wycinków prasowych poświęconych interesującym go sprawom lub osobom. Takie teczki możemy odnaleźć praktycznie w każdym dziale archiwum W. Bartoszewskiego, a jeden z nich, składający się z ok. 300 teczek i noszący nazwę „teczki osobowe”, jako całość jest zbiorem nie tylko takich wzmianek prasowych o wielu postaciach życia politycznego, kulturalnego i społecznego, którymi interesował się W. Bartoszewski, ale również oryginalnej dokumentacji w postaci m.in. korespondencji czy fotografii. Spośród teczek osobowych za najciekawsze ze względu na zawartość należy uznać teczki dotyczące Andrzeja Ciechanowieckiego, Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, Helmuta Kohla, Stefana i Zofii Korbońskich, Jana Józefa Lipskiego, Czesława Miłosza, Kazimierza Moczarskiego, Jerzego Narbutta, Edwarda Raczyńskiego oraz Jerzego Turowicza.

Obszernym fragmentem archiwum W. Bartoszewskiego są teczki z materiałami warsztatowymi związanymi z jego działalnością publicystyczną. Wśród nich znajdują się m.in. materiały dotyczące amerykańskiego wydania książki *Ten jest z ojczyzny mojej*, wydanej w Niemczech książki *Kein Frieden ohne Freiheit: Betrachtungen eines Zeitzeugen am Ende des Jahrhunderts*,

4. Legitymacja pracownika „Tygodnika Powszechnego” wystawiona 2 maja 1961.

artykułu *Prasa powstania warszawskiego. Zarys historyczno-bibliograficzny* czy dotyczące powstania w getcie warszawskim w 1943 roku i powstania warszawskiego.

Najciekawszą częścią działu papierów osobistych i jednym z ciekawszych fragmentów archiwum jest zbiór fotografii złożony z ponad 40 teczek i albumów dokumentujących głównie wydarzenia działalności publicznej W. Bartoszewskiego, w większości z lat dziewięćdziesiątych i z pierwszej dekady XXI wieku, najczęściej będących oficjalną fotodokumentacją podróży służbowych. Szczególnie cennym zbiorem wydaje się też kilkadziesiąt fotografii z lat trzydziestych XX wieku przedstawiających rodziców, rodzinę i dzieciństwo W. Bartoszewskiego.

W skład tego działu wchodzi również kilkanaście teczek związanych z Zofią Bartoszewską, które zawierają głównie materiały dotyczące jej pracy w Państwowym Instytucie Wydawniczym przede wszystkim w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych i w Zarządzie Głównym Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek na początku lat osiemdziesiątych XX wieku oraz jej korespondencję, m.in. listy od Bożeny i Janusza Bachurzewskich, Pawła Hertza, Zygmunta Kubiaka, Alicji Ostrowskiej, Kazimierza Wyki, Antoniny Jelicz i Haliny Skrobiszewskiej oraz od Władysława Bartoszewskiego. W zbiorze znajduje się również nieliczna korespondencja wspólna małżeństwa Bartoszewskich, na którą składają się listy od Mariana Bizana, Wandy Makuch-Korulskiej i Haliny Ołtarzewskiej.

Wydzielonym zbiorem archiwum jest tzw. archiwum Jana Rzepeckiego składające się z 18 teczek. W tym zbiorze znajdują się maszynopisy dokumentów z lat 1941–1944, meldunki i odpisy meldunków, protokołów, sprawozdań i innych dokumentów, wypisy z różnych archiwów dotyczących Armii Krajowej oraz nadbitki publikacji J. Rzepeckiego, różne notatki, brudnopisy, artykuły prasowe, recenzje, maszynopisy wywiadów prasowych i radiowych z lat pięćdziesiątych i siedemdziesiątych na temat Armii Krajowej. Z tematyką okupacji związana jest również korespondencja Jana Rzepeckiego z gen. Antonim Chruścielem, materiały Antoniego Sanojcy, pamiętniki i wspomnienia Aldony Kimonttowej, Antoniego Chacińskiego, Hanny Odrowąż-Szukiewiczowej, relacja Stanisława Webera. Zbiór zawiera także materiały genealogiczne i fotografie rodziny Rzepeckich i Pohoskich, a także nakazy wykonawcze jednego z sądów gminnych powiatu biłgorajskiego z lat 1898–1902 i materiały Kółka Rolniczego w Górecku Kościelnym w powiecie biłgorajskim z lat 1918–1937.

Kolejnym wydzielonym zbiorem w archiwum W. Bartoszewskiego są materiały związane z jego aktywnością polityczną i publiczną przechowywane w ponad 100 różnej objętości teczkach. Większość zgromadzonej dokumentacji dotyczy działalności politycznej. Znajdują się tu materiały związane z zaangażowaniem W. Bartoszewskiego w polską politykę zagraniczną. Są to papiery dotyczące pełnienia przez niego funkcji ambasadora RP w Wiedniu (w latach 1990–1995), sprawowania urzędu ministra spraw zagranicznych (w latach 1995, 2000–2001) oraz funkcji sekretarza stanu w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów i Pełnomocnika Prezesa Rady Ministrów do Spraw Dialogu Międzynarodowego (w latach 2007–2015). Największy objętościowo zespół dokumentów tego zbioru dotyczy sprawowania urzędu ministra spraw zagranicznych. Składają się na niego programy niektórych wizyt, fragmenty kalendarza ministra, wycinki i ministerialne przeglądy prasy, fragment korespondencji służbowej oraz materiały dotyczące Austrii, Szwajcarii oraz stosunków polsko-rosyjskich. Kolejny zespół dokumentów, podobnych pod względem formalnym, związany jest z pełnioną przez W. Bartoszewskiego funkcją sekretarza stanu w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów i Pełnomocnika Prezesa Rady Ministrów do Spraw Dialogu Międzynarodowego. Są to przede wszystkim materiały tezewo-informacyjne przygotowywane do poszczególnych wizyt W. Bartoszewskiego, jak i premierów Donalda Tuska i Ewy Kopacz, głównie w Republice Federalnej Niemiec, oraz korespondencja służbowa i kalendaria działalności jako sekretarza stanu. Podobnym tematycznie zbiorem są materiały związane ze sprawowaniem przez W. Bartoszewskiego mandatu senatorskiego. Dotyczą one senatorskich

podróży zagranicznych, to też stenogramy posiedzeń i konferencji oraz materiały informacyjne poświęcone różnym tematom. W zbiorze znajdują się również dokumenty mające związek z przewodnictwem Radzie Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa czy Międzynarodowej Radzie Oświęcimskiej, a także wiele mniejszych objętościowo kategorii (m.in. materiały różnych konferencji i obchodów rocznicowych, teksty wystąpień, materiały różnych komitetów honorowych i kapituł nagród, związane z Kościołami w Polsce, Austrii i Niemczech, dotyczące represji wobec W. Bartoszewskiego w latach pięćdziesiątych i siedemdziesiątych, przyznawanych wyróżnień).

Władysław Bartoszewski już w czasie okupacji niemieckiej gromadził różne materiały i informacje o zbrodniach niemieckich na ludności cywilnej, o sytuacji w więzieniach i obozach koncentracyjnych oraz o zagładzie Żydów. Zebrane przez niego dokumenty okazały się bardzo pomocne w pracach Instytutu Pamięci Narodowej przy Prezydium Rady Ministrów oraz Głównej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce, z którymi W. Bartoszewski aktywnie współpracował. Zbieranie materiałów dotyczących II wojny światowej, a zwłaszcza Warszawy w latach okupacji niemieckiej, kontynuował również po zakończeniu działań wojennych. Ten zespół materiałów tworzą oryginalne dokumenty i ich kopie, fotografie oraz liczne relacje naocznych świadków tamtych wydarzeń. Objętościowo i jakościowo wyróżniają się oryginalne materiały warszawskiego Biura Informacji i Propagandy Komendy Głównej Armii Krajowej powstałe w latach 1943–1944, zebrane w kilkunastu teczkach. Kolejnym ważnym zbiorem jest kolekcja fotografii dotyczących wydarzeń II wojny światowej oraz Warszawy w latach okupacji. Te ostatnie zostały podzielone na trzy okresy: Warszawa w latach okupacji do wybuchu powstania, Warszawa w czasie powstania warszawskiego, Warszawa po 1944 roku (7 teczek). Poza tym w archiwum W. Bartoszewskiego znajduje się wiele materiałów poświęconych mniej lub bardziej szczegółowym zagadnieniom okupacji Warszawy i (w mniejszej skali) całego kraju. Wśród nich można znaleźć prasę konspiracyjną i powstańczą, druki konspiracyjne, druki i obwieszczenia niemieckie, listy więźniów wywiezionych z Pawiaka do Oświęcimia w 1940 i do Majdanek w 1943 roku oraz osób straconych w Palmirach 17 września 1940 roku, materiały dotyczące Małego Sabotażu „Wawer” i „Palmiry”, wspomnienia okupacyjne różnych osób. Większość zgromadzonej dokumentacji W. Bartoszewski wykorzystał w licznych artykułach i książkach poświęconych okupacji i powstaniu warszawskiemu. W archiwum można znaleźć tecki zawierające materiały redakcyjne poszczególnych książek (*1859 dni Warszawy*, *Warszawski pierścień śmierci 1939–1944*, *Palmiry*, *Ten jest z ojczyzny*

mojej. *Polacy z pomocą Żydom 1939–1945*) i zbiorów publikacji (*Doświadczenia lat wojny 1939–1945*, nieopublikowany *Działo się to w Warszawie. Z notatnika kronikarza 1939–1944*).

Zbiór nazwany *varia* zawiera materiały świadczące o szerokim spektrum zainteresowań i działalności W. Bartoszewskiego. Znajdują się w nim materiały, które tematycznie związane są z jego działalnością polityczną i publiczną oraz z II wojną światową. Najciekawszą i najbardziej jednorodną częścią tego fragmentu archiwum sąteczki dotyczące publikacji książkowych autorstwa W. Bartoszewskiego lub na jego temat, takich jak *Wiosna jesienią. Październik '56*, *Życie trudne lecz nie nudne. Ze wspomnień Polaka w XX wieku*, *Kropla drąży skałę? Co mówiłem do Niemców i o Niemcach przez ponad pół wieku*, zbioru wywiadów publikowanych w czasopiśmie „Więź” *75 lat w XX wieku. Pamiętnik mówiony*. Znajdują się tu równieżteczki mieszczące teksty artykułów publikowanych w prasie polskiej i niemieckojęzycznej, a także teksty wykładów i przemówień autorstwa W. Bartoszewskiego wygłaszanych na różnych uroczystościach i konferencjach oraz inne materiały z wielu konferencji, w których brał udział. W zbiorze tym są również zgromadzone m.in. materiały dotyczące przyznania W. Bartoszewskiemu nagród i wyróżnień krajowych i zagranicznych, materiały związane z jego zasiadaniem w różnych kapitułach i radach (np. Kapituła Orderu Orła Białego, Kapituła nagrody im. Jerzego Giedroycia, Nagrody im. Kazimierza Moczarskiego, Radzie Muzeum Historii Żydów Polskich, Międzynarodowej Radzie Oświęcimskiej), zbiory wycinków artykułów prasowych poświęconych interesującym W. Bartoszewskiego tematom i wydarzeniom społecznym i politycznym oraz drobniejsze objętościowo materiały dotyczące wielu innych zagadnień.

Zgromadzone w archiwum materiały sporządzone przez W. Bartoszewskiego reprezentują bardzo różne formy pisarskie. Obok typowej publicystyki znajdujemy wśród nich referaty, teksty autobiograficzne, do których należy również korespondencja, i prace o charakterze naukowym. Wartość zbioru podnoszą niewątpliwie teksty ukazujące się poza granicami Polski związane m.in. z podróżami W. Bartoszewskiego do Niemiec i pracą na tamtejszych uczelniach (wycinki prasowe i różne teksty jego autorstwa). Stworzony w znacznej części tej spuścizny układ chronologiczny sprawia, że jest ona pewnego rodzaju życiorysem swojego twórcy uzupełnionym przez materiały środowiska, z którym był aktualnie związany (instytucje, urzędy, osoby prywatne itp.). Kompletność dokumentów, korespondencji, różnych – wymienionych wyżej – pamiątek czyni ją źródłem do kolejnych biografii Władysława Bartoszewskiego i kontynuacji prowadzonych przez niego badań.

Podsumowując ogólną prezentację zawartości spuścizny W. Bartoszewskiego w Dziale Rękopisów ZNiO, należy wspomnieć, że nie stanowi ona całej zgromadzonej przez twórcę kolekcji. Jej część związaną tematycznie z powstaniem warszawskim W. Bartoszewski ofiarował Bibliotece Publicznej m.st. Warszawy. Natomiast część dokumentów historycznych z okresu II wojny światowej o tematyce żydowskiej przekazał do Muzeum Historii Żydów Polskich (m.in. okupacyjne dokumenty działacza Bundu i ostatniego przewodniczącego Żegoty Leona Feinera).

The Ossoliński Archive of Władysław Bartoszewski. Manuscripts

SUMMARY

This article presents the manuscript legacy of Władysław Bartoszewski stored since 2021 in the Manuscripts Department of the Ossoliński National Institute. The layout of the collection given to it by its creator was discussed, as well as the fate of other materials that were not transferred to the Ossolineum. The presented thematic blocks of the archive are presented against the background of the biographical threads of Władysław Bartoszewski. This was supplemented by the basic physical parameters of the collection, i.e. the volume of the entire collection as well as the approximate amount of material in the individual thematic blocks.

KEYWORDS

Władysław Bartoszewski, Polish Ministry of Foreign Affairs, Federal Republic of Germany, Vienna, Jews